

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за січень 2025 року

Зміст

1. Спори, що виникають із питань захисту права власності	7
1.1. Якщо власник добровільно передав майно іншій особі, він несе ризик його втрати, і витребування такого майна у добросовісного набувача неможливе. У цьому разі власник має право пред'явити позов про компенсацію завданих збитків від особи, якій майно було передано в користування	7
2. Спори, що виникають із земельних правовідносин	8
2.1. Реєстрація нерухомого майна за відповідачем на спірній земельній ділянці, яка перебуває в оренді кооперативу та в користуванні його члена (позивача), впливає на обсяг прав та обов'язків позивача, а також зачіпає його інтереси як користувача цієї земельної ділянки, на якій розташоване майно	8
2.2. Емфітевзис є речовим правом, яке може бути припинене лише у випадках, передбачених законом. Встановлення додаткових підстав для припинення емфітевзису договором не допускається. У разі порушення зобов'язань за договором (наприклад, несплати платежів) належним способом захисту є стягнення заборгованості в судовому порядку, а не припинення самого права емфітевзису. Такий захист ґрунтується на положеннях пункту 5 частини другої статті 16 ЦК України, що передбачає примусове виконання обов'язку в натурі.....	9
3. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів.....	11
3.1. Укладання дарувальником і третьою особою попереднього договору про майбутнє укладення договору купівлі-продажу не свідчить про удаваність оспорюваного договору дарування, оскільки обов'язок укласти договір купівлі-продажу в майбутньому виникає лише у сторін попереднього договору, якою обдарована не була.....	11
3.2. Після набрання рішенням про визнання недійсними прилюдних торгів законної сили у відповідача виникає зобов'язання повернути позивачу (покупцю) сплачені грошові кошти, невиконання якого зумовлює застосування положень ч. 2 ст. 625 ЦК України	12
4. Спори, що виникають із трудових правовідносин.....	14

4.1. Для правильного застосування п. 3 ч. 1 ст. 40 КЗпП України роботодавець має виявити й зафіксувати нове порушення трудових обов'язків працівника після притягнення його до дисциплінарної відповідальності за попереднє порушення та саме на підставі цього нового порушення видати наказ про звільнення, а не винести новий наказ про перевірку щодо порушень, які відбулися в минулому... 14	14
4.2. Саме керівнику бюджетної установи надано право самостійно приймати рішення щодо розміру відповідних надбавок у межах, передбачених законом, за умови дотримання нормативних меж розмірів таких надбавок, з урахуванням фонду заробітної плати установи..... 15	15
4.3. Звільнення за угодою сторін підпадає під дію ч. 3 ст. 40 КЗпП України, яка забороняє звільнення під час тимчасової непрацездатності, тому датою припинення трудових відносин є перший робочий день після одужання. У разі зміни дати звільнення середній заробіток за час вимушеного прогулу не виплачується, а за заявою працівника або за позовом до суду за період непрацездатності йому надається допомога відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» 17	17
4.4. КЗпП України не передбачає обов'язку власника або уповноваженого ним органу приймати відкликання працівником заяви про звільнення, якщо було досягнуто домовленості про звільнення за угодою сторін (п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України). Анулювання такої домовленості може мати місце виключно при взаємній згоді на це власника або уповноваженого ним органу і працівника 18	18
4.5. Закон пов'язує право працівника, який перебував в оплаченому вимушеному прогулі, спричиненому незаконним звільненням, на щорічну основну відпустку, а не проведення розрахунку з працівником у день звільнення або, якщо в цей день він не був на роботі, наступного дня після його звернення з вимогою про розрахунок, у свою чергу, є підставою для застосування відповідальності, передбаченої ст. 117 КЗпП України..... 20	20
4.6. Строки звернення до суду за вирішенням трудового спору застосовуються незалежно від заяви сторін, а тому в кожному випадку суд зобов'язаний перевірити та обговорити причини пропуску цих строків, а також навести в рішенні мотиви, чому він поновлює або вважає неможливим поновити пропущений строк 21	21
5. Спори, що виникають із сімейних правовідносин 22	22

5.1. Наявність згоди між батьками (сторонами у справі), які проживають окремо, щодо місця проживання дитини, свідчить про відсутність порушеного, невизнаного або оспореного відповідачем права позивача та є самостійною підставою для відмови в позові.....	22
5.2. Неможливо вважати самочинною зміну місця проживання дитини одним з батьків, якщо таке місце проживання не було встановлене рішенням суду або органом опіки.....	24
5.3. Батьки мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від їхнього шлюбного статусу, а місце проживання дитини визначається за спільною згодою або судом. Судові рішення повинні відповідати принципам справедливості та не можуть використовуватися для уникнення виконання встановлених законом обов'язків.....	25
6. Спори, що виникають із спадкових правовідносин	26
6.1. Право власності спадкодавця на нерухоме майно не може вважатися підтвердженням лише на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, якщо таке право було зареєстроване на підставі недійсного судового рішення.....	26
6.2. Іноземець як суб'єкт права на обов'язкову частку в спадщині має бути непрацездатним у розумінні закону тієї держави, громадянином якої він є	28
7. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди.....	30
7.1. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до відповідальності, тобто з nereабілітуючих підстав, не належить до випадків, коли виникає право на відшкодування шкоди	30
8. Застосування норм процесуального права.....	32
8.1. Преюдиційні обставини є обов'язковими для суду, який розглядає справу, навіть у тому випадку, коли він вважає, що їх встановлено неправильно.....	32
8.2. Законодавець передбачив у межах процесуального представництва конструкцію «довіреність в електронній формі»	33

8.3. При визначенні розміру судового збору у справах про стягнення заборгованості за договором про сплату аліментів слід враховувати, що така заборгованість має аліментний характер, оскільки виникла на підставі договору про встановлення розміру та порядку сплати аліментів.....	34
8.4. Адвокат здійснює свою діяльність на підставі договору про надання правничої допомоги, а його повноваження можуть підтверджуватися ордером або довіреністю. Законодавство дозволяє використовувати сам договір як документ, що посвідчує повноваження адвоката, якщо відсутні відомості про припинення або зупинення його права на адвокатську діяльність. Ордер вважається належним підтвердженням повноважень адвоката, якщо він має фізичний чи електронний підпис або якщо він є додатком до електронно підписаного документа, без потреби в додатковому підписуванні самого ордера.....	35
8.5. Нормами законодавства не передбачено вимог про відшкодування моральної шкоди, завданої поданням апеляційної скарги в іншій справі; незгода з апеляційною скаргою має бути висловлена процесуальним шляхом під час розгляду тієї справи. Право на судовий захист реалізується в межах, визначених законом, і може бути обмежене лише за легітимними, пропорційними умовами	37
8.6. Особи, які є позивачами у справах про захист прав споживачів, не сплачують судовий збір як при поданні позовних заяв, так і при поданні заяв про вирішення процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень (зокрема щодо вирішення питання про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання), а також при апеляційному або касаційному оскарженні судових рішень, ухвалених при розгляді таких заяв	39
9. Юрисдикційні питання.....	41

9.1. Відшкодування шкоди в порядку регресу є вирішенням приватноправових відносин, які підлягають розгляду за правилами цивільного судочинства, адже правовідносини між сторонами не стосуються безпосередньо прийняття, проходження чи звільнення з публічної служби, не спрямовані на захист прав, свобод та інтересів особи від порушень з боку суб'єкта владних повноважень, оскільки незаконність такого звільнення вже встановлена рішеннями судів, які набрали законної сили. Сам по собі факт, що майнову шкоду завдано позивачу – суб'єкту владних повноважень – під час проходження відповідачем публічної служби, не змінює правової природи спірних відносин і не перетворює цей спір на публічно-правовий.....	41
10. Спори щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи ДВС.....	44
10.1. Вимоги боржника у виконавчому провадженні до державного виконавця щодо зобов'язання вчинення дій на виконання рішення суду та зняття арешту з майна не можуть розглядатися в порядку позовного провадження, оскільки процесуальним законом передбачений інший порядок захисту прав сторін виконавчого провадження, зокрема подання скарги на дії державного виконавця	44

1. Спори, що виникають із питань захисту права власності

1.1. Якщо власник добровільно передав майно іншій особі, він несе ризик його втрати, і витребування такого майна у добросовісного набувача неможливе. У цьому разі власник має право пред'явити позов про компенсацію завданих збитків від особи, якій майно було передано в користування

15 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_3 адвоката Савіна С. О. у справі за позовом ОСОБА_5 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, треті особи: Регіональний сервісний центр Міністерства внутрішніх справ в м. Києві, Регіональний сервісний центр Міністерства внутрішніх справ в Одеській області, Головний сервісний центр Міністерства внутрішніх справ України, про визнання свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу недійсним, скасування державної реєстрації права власності, витребування майна із чужого незаконного володіння та користування, визнання права власності.

Рішенням районного суду, з яким погодився апеляційний суд, позов задоволено. Суд визнав недійсним свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу, скасував його реєстрацію за ОСОБА_3, витребував автомобіль на користь позивачки та визнав її власницею авто.

Судові рішення мотивовано тим, що транспортний засіб вибув із володіння позивачки поза її волею, за відсутності її волевиявлення щодо відчуження рухомого майна.

Верховний Суд не погодився з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, скасував їх та ухвалив нове рішення про відмову в задоволенні позову з огляду на таке.

Право власника розпоряджатися своїм майном закріплено в ст. ст. 317, 319 ЦК України. Якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач отримує право власності, якщо майно не може бути витребуване відповідно до ст. 388 ЦК України.

Власник має право витребувати майно від особи, яка незаконно заволоділа ним (ст. 387 ЦК України). Віндикація застосовується, якщо між власником і володільцем немає договірних відносин, а майно вибуло з володіння поза волею власника.

Згідно з ч. 1 ст. 388 ЦК України власник може витребувати майно у добросовісного набувача, якщо воно вибуло з його володіння не з його волі (було загублене, викрадене або іншим шляхом незаконно відчужене). Однак, якщо майно передано добровільно, ризик його втрати несе сам власник.

З огляду на встановлені судами у цій справі обставини добровільного передання позивачкою на підставі договору позики належного їй транспортного засобу, а також з урахуванням особливостей правового режиму транспортного засобу як рухомого майна, у цих правовідносинах відсутні правові підстави для застосування положень ст. 388 ЦК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 січня 2025 року у справі № 208/5532/18 (провадження № 61-9759св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124460204>.

2. Спори, що виникають із земельних правовідносин

2.1. Реєстрація нерухомого майна за відповідачем на спірній земельній ділянці, яка перебуває в оренді кооперативу та в користуванні його члена (позивача), впливає на обсяг прав та обов'язків позивача, а також зачіпає його інтереси як користувача цієї земельної ділянки, на якій розташоване майно

08 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_2 адвоката Баховського М. М. у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про скасування рішення про державну реєстрацію та припинення речового права.

Позивач мотивував заявлені вимоги тим, що реєстрація права власності на спірний будинок за відповідачем була здійснена з порушенням закону, без надання необхідних документів. Відповідач не був членом кооперативу «Магнолія», на підставі чого здійснено реєстрацію.

Суд першої інстанції позов задовольнив, мотивуючи своє рішення тим, що документи, надані для реєстрації, не підтверджували правових підстав для набуття права власності відповідача на спірний будинок, оскільки кооператив «Магнолія» був створений після побудови будинку, а відповідач не був його членом.

Апеляційний суд залишив рішення без змін, підтвердивши, що реєстрація права власності на будинок була здійснена з порушенням вимог законодавства, оскільки довідка кооперативу та технічний паспорт не є достатніми та вичерпними документами, на підставі яких здійснюється державна реєстрація права власності. Зазначені документи не підтверджують сукупність

юридичних фактів, за наявності яких у відповідача могло виникнути право власності на спірний садовий будинок.

Верховний Суд погодився з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, зазначивши про таке.

Право власності є непорушним, і ніхто не може бути його протиправно позбавлений (ст. 321 ЦК України). Власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном (ст. 391 ЦК України).

Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно не є підставою для набуття права власності, а лише засвідчує вже набуте право. Вона має здійснюватися на підставі належних документів, які підтверджують право власності.

У цій справі суди встановили, що реєстрацію права власності відповідача на садовий будинок було здійснено з порушенням закону, оскільки він не надав необхідних документів, ОК «Магнолія» зареєстровано як юридичну особу у лютому 2005 року, тобто після побудови спірного садового будинку у 1991 році, тому будівництво садового будинку не може пов'язуватися із результатами діяльності вказаного кооперативу. Водночас позивач є користувачем спірної земельної ділянки як член ОК «СДК «Ентузіаст», після смерті своїх батьків, які були членами двох указаних вище кооперативів із часу їх заснування, що підтверджує його право на безперешкодне користування майном.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 08 січня 2025 року у справі № 753/6021/22 (провадження № 61-8917св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124303053>.

2.2. Емфітевзис є речовим правом, яке може бути припинене лише у випадках, передбачених законом. Встановлення додаткових підстав для припинення емфітевзису договором не допускається. У разі порушення зобов'язань за договором (наприклад, несплати платежів) належним способом захисту є стягнення заборгованості в судовому порядку, а не припинення самого права емфітевзису. Такий захист ґрунтується на положеннях пункту 5 частини другої статті 16 ЦК України, що передбачає примусове виконання обов'язку в натурі

20 січня 2025 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 та ОСОБА_2 адвоката Романяка М. Я. у справі за позовом ОСОБА_1 та ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про розірвання договору емфітевзису та скасування державної реєстрації права.

Позивачі зазначали, що їм на праві спільної часткової власності належить земельна ділянка. 14 липня 2014 року між ними та ОСОБА_3 було укладено договір емфітевзису щодо їх земельної ділянки, строком на 20 років. У той же день речове право відповідача на земельну ділянку було зареєстроване у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Упродовж 2014–2021 років ОСОБА_3 порушував умови договору в частині виплати їм щорічної премії у розмірі 3 % від нормативної грошової оцінки земельної ділянки, що значною мірою позбавило їх того, на що вони розраховували на час укладення договору.

Суд першої інстанції задовольнив позов.

Апеляційний суд скасував рішення районного суду та відмовив у задоволенні позову з підстав пропуску позовної давності для звернення до суду.

ОП КЦС ВС постанову апеляційного суду змінила у мотивувальній частині з урахуванням мотивів, викладених у цій постанові, вказавши на таке.

По своїй суті емфітевзис – це речове, довгострокове, відчужуване та успадковуване право володіння та користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Емфітевзис є правом абсолютним, не просто речовим правом на земельну ділянку, а одним із найбільш міцних прав після права власності. Емфітевзис постає в історії приватного права та цивілістичній доктрині як найбільш повне обмежене речове право на сільськогосподарські землі, поступаючись у цьому аспекті лише праву власності. Емфітевзис як речове право на чуже майно стає відносно самостійним і незалежним від договору, яким він встановлений;

– тлумачення ст. 412 ЦК України та ч. 9 ст. 102-1 ЗК України дає підстави для висновку, що емфітевзис, як одне із найбільш міцних речових прав після права власності, може бути припинений за рішенням суду та лише у випадках і з підстав, встановлених законом;

– підстави припинення речових прав на чуже майно спеціально визначаються лише законом та є вичерпними для емфітевзису. Для емфітевзису це слідує з положень ст. 412 ЦК України, яка не допускає встановлення підстав припинення цього речового права договором чи підзаконним нормативно-правовим актом;

– загальні умови та підстави розірвання договору, які визначені у главі 53 ЦК України, зокрема у разі істотного порушення договору другою стороною (ч. 2 ст. 651 ЦК України), як і загальні підстави припинення права користування земельною ділянкою, які визначені у ст. 141 ЗК України, не можуть застосовуватися для встановлення наявності підстав для припинення емфітевзису, як права речового, якщо інше прямо не передбачено законом для емфітевзису;

– самостійність і незалежність емфітевзису від договору, яким він був встановлений, зумовлює ще одну особливість – існування емфітевзису як речового права може бути уражене лише недійсністю такого договору, розірвання ж його наслідків у вигляді припинення емфітевзису не матиме;

– належним способом захисту прав особи у зв'язку з несплатою за користування земельною ділянкою по договору про встановлення емфітевзису є стягнення боргу, тобто примусове виконання обов'язку в натурі (п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України).

Відсутність порушеного, невизнаного або оспореного відповідачем приватного (цивільного) права (інтересу) позивача є самостійною підставою для відмови в позові.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 січня 2025 року у справі № 390/25/22 (61-6776сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124596533>.

3. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів

3.1. Укладання дарувальником і третьою особою попереднього договору про майбутнє укладення договору купівлі-продажу не свідчить про удаваність оспорюваного договору дарування, оскільки обов'язок укласти договір купівлі-продажу в майбутньому виникає лише у сторін попереднього договору, якою обдарована не була

15 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, Оліївської сільської ради Житомирського району Житомирської області, про визнання договору дарування земельної ділянки удаваним, визнання договору купівлі-продажу недійсним.

Звертаючись до суду з позовом позивач мотивувала позов тим, що вона мала усну домовленість із ОСОБА_3 про придбання ділянки, яку її родина використовувала з 1996 року, але замість продажу було оформлено договори дарування, на підставі якого спірне майно подароване.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, оскільки позивачка не надала достатніх доказів того, що договір дарування був удаваним і фактично прикривав купівлю-продаж. Переважне право орендаря поширюється на договір купівлі-продажу, а не на договір дарування.

Апеляційний суд змінив мотивувальну частину рішення суду першої інстанції щодо відмови у позові до сільської ради, оскільки вона мала бути

відповідачем як представник територіальної громади через відсутність спадкоємців ОСОБА_3. В іншій частині рішення суду першої інстанції залишив без змін.

Верховний Суд погодився з рішеннями судів першої та апеляційної інстанції, зазначивши про таке.

Заявляючи вимогу про визнання правочину удаваним, позивач має довести факт укладення правочину, що, на його думку, є удаваним; спрямованість волі сторін в удаваному правочині на встановлення інших цивільно-правових відносин, ніж тих, що передбачені насправді вчиненим правочином, тобто відсутність у сторін іншої мети, ніж намір приховати насправді вчинений правочин; настання між сторонами інших прав та обов'язків, ніж тих, що передбачені удаваним правочином.

За законом сторони є вільними у виборі контрагента та умов договору (ст. 6, 627 ЦК України). Для визнання правочину удаваним необхідно довести, що він укладений з метою приховати інший правочин (ст. 235 ЦК України). Позивач має надати докази того, що сторони договору мали намір встановити інші правовідносини, ніж передбачено правочином (ст. ст. 12, 81, 89 ЦПК України).

Суди встановили, що позивачка не довела той факт, що воля ОСОБА_3 і ОСОБА_2 була спрямована на встановлення інших цивільно-правових відносин, ніж тих, що передбачені договором дарування, та настання між сторонами інших прав та обов'язків, ніж тих, що передбачені оспорюваним правочином, а її твердження ґрунтуються на припущеннях. Укладений між ОСОБА_3 та ОСОБА_4 попередній договір купівлі-продажу не впливає на договір дарування, оскільки ОСОБА_2 не була його стороною.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 січня 2025 року у справі № 293/1491/23 (провадження № 61-10485св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124521182>.

3.2. Після набрання рішенням про визнання недійсними прилюдних торгів законної сили у відповідача виникає зобов'язання повернути позивачу (покупцю) сплачені грошові кошти, невиконання якого зумовлює застосування положень ч. 2 ст. 625 ЦК України

29 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Галицького ВДВС Львівського МУЮ про відшкодування шкоди.

Позовні вимоги мотивовано тим, що позивач придбав майновий комплекс на торгах 07 грудня 2012 року, проте рішенням суду від 27 червня 2014 року торги

були визнані недійсними. Постановою апеляційного суду від 24 жовтня 2019 року було визнано недійсними всі пов'язані з торгами документи. Позивач повернув майно, але виконавча служба не повернула сплачені ним кошти. Рішенням районного суду від 04 жовтня 2022 року було стягнуто з ВДВС на його користь 469 621,80 грн, отримані як оплата за майно, а також від ТОВ «ТД Еліт Сервіс» гарантійний внесок та винагороду, проте ВДВС кошти не повернув.

Суд першої інстанції частково задовольнив позов, стягнувши інфляційні втрати, пеню, 3 % річних, витрати на реєстрацію та правничу допомогу.

Апеляційний суд зменшив суму стягнення, виключивши пеню та скоригувавши розрахунок інфляційних втрат.

КЦС ВС змінив постанову апеляційного суду, виклавши її мотивувальну частину в редакції цієї постанови та її резолютивну частину в редакції, зазначеній у постанові, вказавши на таке.

Згідно із законодавством України арештоване майно реалізується через електронні торги або за фіксованою ціною. Продаж майна на торгах є формою договору купівлі-продажу, за яким боржник є власником майна, а примусовий продаж здійснює виконавча служба.

Якщо суд визнає торги недійсними, договірні сторони зобов'язані повернути отримане: покупець – майно, а виконавча служба – кошти.

Особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки) (ст. 22 ЦК України).

У разі несвоєчасного виконання боржником грошового зобов'язання у нього в силу закону (ч. 2 ст. 625 ЦК України) виникає обов'язок сплатити кредиторі разом із сумою основного боргу (основне зобов'язання) суму інфляційних втрат як компенсацію знецінення грошових коштів за основним зобов'язанням внаслідок інфляційних процесів у період прострочення їх оплати, та 3 % річних від простроченої суми (акцесорне зобов'язання).

Обов'язок повернути грошові кошти, отримані від позивача, у відповідача виник з набранням чинності судового рішення про визнання торгів недійсними.

Верховний Суд зауважив, що між сторонами існували грошові зобов'язання, невиконання яких зумовлює застосування положень ч. 2 ст. 625 ЦК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі № 461/5617/22 (провадження № 61-12632св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124833664>.

4. Спори, що виникають із трудових правовідносин

4.1. Для правильного застосування п. 3 ч. 1 ст. 40 КЗпП України роботодавець має виявити й зафіксувати нове порушення трудових обов'язків працівника після притягнення його до дисциплінарної відповідальності за попереднє порушення та саме на підставі цього нового порушення видати наказ про звільнення, а не винести новий наказ про перевірку щодо порушень, які відбулися в минулому

08 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 адвоката Грабчак Є. В. у справі за позовом ОСОБА_1 до державної установи «Територіальне медичне об'єднання Міністерства внутрішніх справ України по Житомирській області» про визнання незаконним та скасування наказу про звільнення, визнання недійсними змін у трудовій книжці.

На обґрунтування заявлених вимог позивачка посилялася на порушення норм трудового законодавства при її звільненні, оскільки отримані догани були сфальсифікованими та не стосувалися її трудових обов'язків. Вона вказувала на порушення процедури перевірки, відсутність можливості ознайомлення з документами та неправомірність її звільнення.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, мотивуючи своє рішення тим, що позивачка систематично порушувала трудову дисципліну, двічі отримувала догани у 2018 році за фальсифікацію даних та відмову в наданні медичної допомоги, а подальші перевірки підтвердили неналежне виконання нею посадових обов'язків.

Апеляційний суд рішення суду першої інстанції залишив без змін, зазначивши, що звільнення позивачки відбулося відповідно до трудового законодавства, адже вона систематично порушувала свої обов'язки.

Верховний Суд не погодився з висновками апеляційного суду, постанову скасував, справу направив на новий розгляд до апеляційного суду з огляду на таке.

Працівник може бути звільнений лише за проступок на роботі, вчинений після застосування до нього дисциплінарного або громадського стягнення за невиконання без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку (п. 3 ч. 1 ст. 40 КЗпП України).

Звільнення є крайнім заходом, що можливий лише за дотримання таких умов: порушення має стосуватися трудових обов'язків; воно має бути винним (умисним або з необережності); порушення повинні бути систематичними; до працівника вже застосовувалися дисциплінарні стягнення протягом року;

з моменту виявлення останнього порушення до звільнення може минути не більше місяця.

Для звільнення працівника за п. 3 ч. 1 ст. 40 КЗпП України потрібне існування факту не першого, а повторного (тобто вдруге чи більше разів) вчинення працівником винного невиконання чи неналежного виконання обов'язків після того, як до нього уже застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення за вчинення таких дій раніше і на момент повторного невиконання ним без поважних причин трудових обов'язків їх не знято і не погашено.

Суди повинні встановити, чи було нове порушення після останнього стягнення, чи воно дійсно є повторним, а також чи дотримано порядок дисциплінарного провадження. Звільнення має бути обґрунтованим, а роботодавець повинен довести факт вчинення нового порушення, яке є систематичним.

Однак суд апеляційної інстанції не з'ясував належним чином факт систематичності порушення працівником своїх трудових обов'язків.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 08 січня 2025 року у справі № 296/2149/19 (провадження № 61-13894св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124303047>.

4.2. Саме керівнику бюджетної установи надано право самостійно приймати рішення щодо розміру відповідних надбавок у межах, передбачених законом, за умови дотримання нормативних меж розмірів таких надбавок, з урахуванням фонду заробітної плати установи

15 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Центру дитячо-юнацької творчості Дніпровського району міста Києва, третя особа – Управління освіти Дніпровської районної в місті Києві державної адміністрації, про визнання протиправними та скасування наказів, стягнення недоотриманої заробітної плати та надбавок.

Позов мотивовано тим, що позивачка працює методистом з 2007 року, має 42 роки стажу, а надбавки за престижність праці та складність роботи з 2022 року були безпідставно зменшені або взагалі не виплачувалися, хоча підстав для їхнього скасування чи зменшення не було.

Суд першої інстанції позов у частині визнання протиправним та скасування наказу від 15 червня 2023 року залишив без розгляду, оскільки на розгляді апеляційного суду перебуває справа, в якій спір виник між тими

самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. У задоволенні решти позовних вимог відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що відповідач діяв у межах своїх повноважень, а надбавки є стимулюючими виплатами, які можуть змінюватися відповідно до фонду заробітної плати.

Апеляційний суд рішення місцевого суду змінив й виклав його мотивувальну частину в редакції своєї постанови. Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що відповідач встановлював надбавки в межах чинного законодавства та фонду оплати праці. Доводи позивачки про незаконне зменшення виплат визнані безпідставними, оскільки накази відповідача відповідали нормативним вимогам.

Верховний Суд погодився з такими висновкам судів з огляду на таке.

Заробітна плата визначається як винагорода за виконану роботу, що включає основну та додаткову частини, а також заохочувальні виплати. Її розмір залежить від складності роботи, професійних якостей працівника та результатів діяльності підприємства.

Законодавство передбачає можливість встановлення надбавок, зокрема, за престижність праці та складність роботи, які встановлюються керівником установи в межах фонду заробітної плати. Постановами КМУ від 30 серпня 2002 року № 1298 та від 23 березня 2011 року № 373 урегульовано порядок і граничні розміри таких виплат, а також умови їхнього зменшення або скасування.

Керівникам місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, при яких створені централізовані бухгалтерії, керівникам бюджетних установ, закладів та організацій в межах фонду заробітної плати, затвердженого в кошторисах доходів і видатків, надано право, зокрема, встановлювати працівникам цих установ, закладів та організацій конкретні розміри посадових окладів та доплат і надбавок до них (постанова КМУ № 1298 в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин).

З метою підвищення престижності праці педагогічних працівників встановлено надбавку в граничному розмірі 30 % посадового окладу (ставки заробітної плати), але не менше 5 %, педагогічним працівникам закладів дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої освіти, інших установ і закладів незалежно від їх підпорядкування (постанова КМУ № 373 в редакції, яка діяла на час винесення оспорюваного наказу).

Оскільки відповідно до положень закону саме керівнику бюджетної установи надано право самостійно приймати рішення щодо розміру відповідних надбавок у межах, передбачених законом, а питання щодо непритягнення позивачки до дисциплінарної відповідальності не впливає на вирішення цієї

справи, адже при нарахуванні позивачці таких надбавок директором ЦДЮТ було дотримано нормативні межі розмірів надбавок з урахуванням фонду заробітної плати закладу позашкільної освіти, правових підстав для задоволення позову не було.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 січня 2025 року у справі № 754/18191/23 (провадження № 61-16096св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124460240>.

4.3. Звільнення за угодою сторін підпадає під дію ч. 3 ст. 40 КЗпП України, яка забороняє звільнення під час тимчасової непрацездатності, тому датою припинення трудових відносин є перший робочий день після одужання. У разі зміни дати звільнення середній заробіток за час вимушеного прогулу не виплачується, а за заявою працівника або за позовом до суду за період непрацездатності йому надається допомога відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»

17 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Державного підприємства «Одеський морський торговельний порт» (далі – ДП «Одеський порт») про поновлення на роботі та стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу.

Звертаючись до суду з позовом, позивач мотивував свої вимоги тим, що його звільнення за угодою сторін (п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України) було незаконним, оскільки роботодавець не виплатив йому обумовлену компенсацію у розмірі п'яти окладів, а також звільнення відбулося під час його тимчасової непрацездатності.

Суд першої інстанції позов задовольнив, посилаючись на те, що угода про звільнення була порушена роботодавцем, оскільки він не виконав зобов'язання щодо компенсації.

Апеляційний суд рішення суду першої інстанції скасував, ухвалив нове рішення, яким у задоволенні позову відмовив. Своє рішення апеляційний суд мотивував тим, що звільнення було здійснено відповідно до заяви працівника та оформлене належним чином. Обмеження на звільнення під час тимчасової непрацездатності застосовуються лише у випадках звільнення за ініціативою роботодавця, а звільнення за угодою сторін до таких не належить. Компенсаційна виплата у розмірі п'яти окладів не була обов'язковою умовою звільнення, а її фактичне зменшення до двох окладів не впливало на законність припинення трудового договору.

Верховний Суд постанову апеляційного суду змінив в частині дати звільнення ОСОБА_1 з посади начальника служби з огляду на таке.

Припинення трудового договору може відбуватися за угодою сторін відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України. У такому випадку необхідне взаємне волевиявлення працівника та роботодавця щодо припинення трудових відносин у визначену дату.

Припинення трудового договору за угодою сторін є самостійною підставою звільнення, яка відрізняється від звільнення з ініціативи працівника або роботодавця.

У разі звільнення за угодою сторін можуть передбачатися компенсаційні виплати, але вони не є обов'язковими, якщо це прямо не передбачено законодавством або колективним договором.

Звільнення під час тимчасової непрацездатності є незаконним, якщо воно здійснене з ініціативи роботодавця. Однак ця заборона не поширюється на випадки припинення трудового договору за угодою сторін. Водночас, якщо працівник у момент звільнення за угодою сторін був непрацездатним, суди можуть змінити дату припинення трудових відносин на перший робочий день після завершення лікарняного. У такому разі працівникові не нараховується середній заробіток за час вимушеного прогулу, але він має право на допомогу з тимчасової непрацездатності відповідно до норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 січня 2025 року у справі № 522/2588/23 (провадження № 61-5658св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124629922>.

4.4. КЗпП України не передбачає обов'язку власника або уповноваженого ним органу приймати відкликання працівником заяви про звільнення, якщо було досягнуто домовленості про звільнення за угодою сторін (п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України). Анулювання такої домовленості може мати місце виключно при взаємній згоді на це власника або уповноваженого ним органу і працівника

29 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного касаційну скаргу АТ «Українська залізниця» у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ «Укрзалізниця» про визнання незаконним та скасування наказу про звільнення, поновлення на посаді, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди.

На обґрунтування заявлених вимог позивач зазначав, що, перебуваючи під примусом, психологічним тиском та погрозами, він написав і подав заяву

про звільнення за угодою сторін, хоча станом на 25 січня 2023 року не мав такого наміру. Наказом відповідача від 25 січня 2023 року позивача звільнено з посади за угодою сторін на підставі п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України. 30 січня 2023 року позивач подав заяву про відкликання заяви про звільнення відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України від 25 січня 2023 року, яку проігноровано АТ «Укрзалізниця».

Рішенням районного суду позов задоволено частково. Судове рішення мотивовано тим, що позивач написав заяву про звільнення під психологічним примусом (тиском), за відсутності належного вільного волевиявлення на звільнення.

Постановою апеляційного суду змінено рішення районного суду шляхом зменшення стягнених сум.

Верховний Суд не погодився з висновками судів попередніх інстанцій, скасувавши їх з ухваленням нового судового рішення про відмову в задоволенні позову, посилаючись на таке.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України трудовий договір може бути припинений за угодою сторін, що вимагає взаємної згоди працівника та роботодавця. Законодавство не встановлює обов'язкового порядку чи строків такого звільнення, а також не передбачає необхідності попереднього повідомлення про припинення трудового договору.

Угода про припинення трудового договору може бути оформлена як письмово, так і усно, але наказ про звільнення має бути виданий у письмовій формі. Працівник не може відкликати свою заяву про звільнення без згоди роботодавця. Нормами КЗпП України для власника або уповноваженого ним органу не передбачено обов'язку прийняття відкликання працівником своєї заяви про звільнення у разі досягнення домовленості про звільнення за угодою сторін.

Верховний Суд зазначив, що між сторонами існувала домовленість про звільнення за угодою сторін, анулювання такої домовленості може мати місце виключно при взаємній згоді на це власника або уповноваженого ним органу і працівника. За відсутності належних та допустимих доказів існування такої згоди відповідача звільнення позивача проведено із дотриманням вимог КЗпП України, адже наступна зміна власного рішення працівника не впливає на чинність досягнутої домовленості із роботодавцем (без його згоди на таку зміну).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі № 947/7799/23 (провадження № 61-8048св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124865948>.

4.5. Закон пов'язує право працівника, який перебував в оплаченому вимушеному прогулі, спричиненому незаконним звільненням, на щорічну основну відпустку, а непроведення розрахунку з працівником у день звільнення або, якщо в цей день він не був на роботі, наступного дня після його звернення з вимогою про розрахунок, у свою чергу, є підставою для застосування відповідальності, передбаченої ст. 117 КЗпП України

29 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яку подано представником ОСОБА_2, у справі за позовом ОСОБА_1 до Державного підприємства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» (далі – ДП «НАЕК «Енергоатом») про визнання наказу незаконним, поновлення на роботі та стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу, компенсації за невикористану відпустку, надбавки за безперервний стаж роботи.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що він працював заступником начальника юридичного управління ВП «Запорізька АЕС». Раніше він був звільнений у зв'язку зі скороченням штату, але суд визнав наказ про звільнення незаконним і поновив його на посаді. Після поновлення йому призначили дистанційний графік роботи, який не передбачав нарахування надбавок за стаж. Адміністрація повідомила його про майбутнє звільнення та надала список вакансій. Згодом позивач погодився на переведення на іншу посаду, однак через окупацію та небезпеку для життя на співбесіду не з'явився, після чого його звільнили за прогул, мотивуючи відсутністю на робочому місці більше трьох годин без поважних причин.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, зазначивши, що позивач не з'явився за викликом роботодавця без поважних причин, що є підставою для звільнення за п. 4 ч. 1 ст. 40 КЗпП України. Обов'язку надавати позивачу відпустку за період, коли він фактично не працював (перебував у вимушеному прогулі), а відповідно, й компенсацію за невикористану відпустку не передбачено, у відповідача немає. Крім цього, робота за графіком 1-Н не передбачає нарахування щомісячної надбавки за безперервний стаж роботи в електроенергетичній галузі, оскільки в цей час працівник фактично не виконує роботу на об'єкті електроенергетики.

Верховний Суд частково не погодився з висновками судів, рішення районного суду та постанову апеляційного суду в частині позовних вимог про визнання незаконним наказу про звільнення з роботи, поновлення на роботі скасував, ухвалив у цій частині нове рішення про задоволення позову. Постанову апеляційного суду в частині позовних вимог про стягнення середнього заробітку

за час вимушеного прогулу та заробітної плати, стягнення компенсації за невикористану відпустку скасував, справу в цій частині передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції. Судові рішення в частині відмови у задоволенні позовних вимог про стягнення надбавки залишив без змін.

Направляючи справу в частині позовних вимог про стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу, заробітної плати, виплату компенсації за невикористану відпустку на новий розгляд до апеляційного суду, Верховний Суд зазначив про таке.

Якщо при поновленні на роботі суд виявляє незаконність звільнення, він одночасно вирішує питання про виплату середнього заробітку за час вимушеного прогулу (ст. 235 КЗпП України).

Час вимушеного прогулу зараховується до стажу, що дає право на щорічну відпустку (ст. 9 Закону України «Про відпустки» та ст. 82 КЗпП України).

Відповідно, у разі незаконного звільнення роботодавець зобов'язаний провести повний розрахунок із працівником у день звільнення або наступного дня після звернення працівника (ст. ст. 116, 117 КЗпП України).

Однак апеляційний суд неправильно застосував норми матеріального права, які регулюють спірні правовідносини, та не перевінив висновок місцевого суду щодо відсутності у відповідача обов'язку надати позивачу відпустку за період, коли він фактично не працював, а відповідно, й виплатити компенсацію за невикористану відпустку.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі № 206/2608/22 (провадження № 61-14124св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124903915>.

4.6. Строки звернення до суду за вирішенням трудового спору застосовуються незалежно від заяви сторін, а тому в кожному випадку суд зобов'язаний перевірити та обговорити причини пропуску цих строків, а також навести в рішенні мотиви, чому він поновлює або вважає неможливим поновити пропущений строк

22 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ТОВ «Вінг Девелопмент» про поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди.

Суд першої інстанції визнав позов необґрунтованим та відмовив в його задоволенні.

Апеляційний суд, змінюючи мотиви рішення районного суду, дійшов висновку, що звільнення позивачки є незаконним, проте нею пропущено місячний строк на звернення до суду з позовними вимогами про поновлення на роботі, і клопотання про поновлення цього строку позивачкою не заявлено. Тоді як представник відповідача у відзиві на позовну заяву зазначав про пропуск позивачкою такого строку.

Верховний Суд з такими висновками апеляційного суду частково не погодився, зазначивши, що у зв'язку із нормативним регулюванням спірних правовідносин апеляційний суд помилково вважав, що позивачка не заявила про поновлення її строку на звернення до суду з трудовим спором, так як, ураховуючи відповідну заяву відповідача й досліджуючи як цю заяву, так і доводи позивачки, апеляційний суд не був позбавлений можливості дослідити питання пропуску позивачкою строку для звернення до суду.

Встановивши, що апеляційний суд належним чином не дослідив доводів позивачки про поважність причин пропуску нею місячного строку на звернення до суду з позовними вимогами про поновлення на роботі, Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та направив справу на новий апеляційний розгляд.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 січня 2025 року у справі № 757/5467/21 (провадження № 61-15004св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124630082>.

5. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

5.1. Наявність згоди між батьками (сторонами у справі), які проживають окремо, щодо місця проживання дитини, свідчить про відсутність порушеного, невизнаного або оспореного відповідачем права позивача та є самостійною підставою для відмови в позові

15 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_3, в інтересах якого діяв представник адвокат Тільний А. О., у справі за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_2, третя особа – Служба у справах дітей та сім'ї Дніпровської районної в м. Києві державної

адміністрації, про розірвання шлюбу та визначення місця проживання малолітньої дитини.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що між сторонами було укладено шлюб, в якому народилася донька. Шлюбні відносини між сторонами припинено через відсутність взаєморозуміння, дитина добровільно пішла проживати до нього.

В порядку, передбаченому ч. 3 ст. 259 ЦПК України, суд ухвалив часткове рішення про розірвання шлюбу.

Рішенням суду першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, в задоволенні позову про визначення місця проживання дитини відмовлено, оскільки сторони між собою дійшли згоди щодо місця проживання їх доньки.

Верховний Суд погодився з рішенням місцевого суду та постановою апеляційного суду з огляду на таке.

Статтею 15 ЦК України визначено, що кожна особа має право на захист своїх цивільних прав при їх порушенні, невизнанні або оспорюванні.

У частині першій статті 5 ЦПК України зазначено, що суд захищає права осіб у спосіб, визначений законом або договором.

Конституція України гарантує право на судовий захист, але позивач повинен належно обґрунтувати свої твердження про порушення прав. Таке порушення прав має бути реальним, стосуватися індивідуально виражених прав або інтересів особи, яка стверджує про їх порушення.

Отже, правом на звернення до суду за захистом наділена особа у разі порушення (можливого порушення), невизнання або оспорювання саме її прав, свобод чи інтересів, а також у разі звернення до суду органів і осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні та суспільні інтереси.

Оскільки сторони у справі, які проживають окремо, дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, тобто факт порушення прав, про що стверджує позивач, відсутній, підстав для визначення у судовому порядку місця проживання дитини немає.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 січня 2025 року у справі № 755/15383/23 (провадження № 61-14116св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124521181>.

5.2. Неможливо вважати самочинною зміну місця проживання дитини одним з батьків, якщо таке місце проживання не було встановлене рішенням суду або органом опіки

15 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про відібрання дитини та повернення її матері, визначення місця проживання дитини; за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, треті особи: Виконавчий комітет Шосткинської міської ради, Служба у справах дітей та сім'ї Солом'янської районної у м. Києві державної адміністрації, про визначення місяця проживання дитини.

Як на обґрунтування заявлених вимог ОСОБА_1 посилалася на те, що відповідач викрав дитину і порушив домовленості про її проживання та умови спілкування.

ОСОБА_2 подав зустрічний позов з вимогою визначити постійне місце проживання дитини з ним, мотивуючи це бажанням дитини і наявністю у нього відповідних умов для її утримання.

Відмовляючи в задоволенні первісного позову в частині відібрання дитини, суд першої інстанції у своєму рішенні зазначив, що позивачкою не доведено підстави для відібрання дитини від батька, передбачені п. п. 2–5 ч. 1 ст. 164 СК України.

Апеляційний суд скасував рішення районного суду в цій частині і виснував, що батько самостійно та без згоди матері змінив місце проживання спільної малолітньої дитини у спосіб її викрадення, відтак апеляційний суд вважав, що в даному випадку мають бути застосовані норми ч. 1 ст. 162 СК України, а саме відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання.

Верховний Суд не погодився з висновками апеляційного суду в частині наявності правових підстав для відібрання дитини та повернення її матері, постанову апеляційного суду в цій частині скасував та залишив рішення районного суду в силі, зазначивши про таке.

Згідно з ч. 1 ст. 162 СК України, якщо один із батьків або інша особа без згоди другого батька чи відповідних установ змінює місце проживання дитини, суд може негайно постановити повернути дитину за попереднім місцем проживання, крім випадків, коли таке повернення становитиме небезпеку для її здоров'я чи життя.

Ця стаття захищає права одного з батьків, з яким дитина мала жити за законом чи рішенням суду, від неправомірних дій іншого з батьків, який змінює місце проживання дитини.

Неможливо вважати самочинною зміну місця проживання дитини одним з батьків, якщо таке місце проживання не було встановлене рішенням суду або органом опіки.

У цій справі судове рішення про визначення місця проживання дитини не ухвалювалось, орган опіки також не встановлював місце проживання малолітнього сина сторін. Сторони не заперечували, що дитина проживає разом зі своїм батьком за відсутності судового рішення про визначення місця проживання дитини, а отже, немає підстав для висновку, що відповідач самочинно, без згоди матері, з якою на підставі закону або рішення суду проживала малолітня дитина, змінив її місце проживання, у тому числі у спосіб її викрадення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 січня 2025 року у справі № 760/2096/22 (провадження № 61-8404св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124521144>.

5.3. Батьки мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від їхнього шлюбного статусу, а місце проживання дитини визначається за спільною згодою або судом. Судові рішення повинні відповідати принципам справедливості та не можуть використовуватися для уникнення виконання встановлених законом обов'язків

22 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання неповнолітньої дитини разом з батьком, у зв'язку із самостійним вихованням дитини батьком без участі матері.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що між сторонами було зареєстровано шлюб, в якому народилася донька, яка після розірвання шлюбу тривалий час проживала з батьком та перебувала на його повному утриманні.

Суд першої інстанції позов задовольнив.

Апеляційний суд рішення місцевого суду скасував, ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні позову, зазначивши, що позов про визначення місця проживання дитини був поданий військовозобов'язаним з метою звільнення від військової служби.

Верховний Суд погодився з постановою апеляційного суду з огляду на таке.

Сімейні відносини базуються на засадах справедливості, добросовісності та розумності відповідно до моральних засад суспільства.

Дії учасників сімейних правовідносин мають бути добросовісними, характеризуватися чесністю, відкритістю й повагою до інтересів інших членів суспільства. Водночас учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України (ст. 65 Конституції України).

У цій справі позов фактично пред'явлений військовослужбовцем, який на підставі наказу командира ВЧ прийнятий на всі види забезпечення, у зв'язку з чим проживає за місцем безпосереднього несення військової служби, адже проходить військову службу за призовом під час мобілізації на особливий період, з метою штучного створення умов та обставин, які можуть бути підставою для звільнення з військової служби в особливий період на підставі ч. 4 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 січня 2025 року у справі № 495/432/23 (61-17548св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124808752>.

6. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

6.1. Право власності спадкодавця на нерухоме майно не може вважатися підтвердженим лише на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, якщо таке право було зареєстроване на підставі недійсного судового рішення

15 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Лисянської селищної ради Звенигородського району Черкаської області у справі за позовом ОСОБА_1 до Виконавчого комітету Лисянської селищної ради Звенигородського району Черкаської області про визнання права власності на спадкове майно.

На обґрунтування заявлених вимог позивач зазначив про те, що він є сином ОСОБА_2, після смерті якої він отримав спадщину, проте державний нотаріус

відмовив у видачі свідоцтва про право на спадщину на спірний будинок через невідповідність документів вимогам законодавства.

Суд першої інстанції у задоволенні позову відмовив, посилаючись на те, що позивач не надав належних і допустимих доказів належності спадкодавцю житлового будинку. Спадкодавець отримала у власність земельну ділянку під спірним будинком на підставі недійсного рішення суду, тому не є її титульним власником. Натомість дійсний власник спадкового майна як відповідач у справі не залучений.

Апеляційний суд рішення місцевого суду скасував та ухвалив нове рішення, яким позов задовольнив, зазначаючи про доведеність позивачем заявлених вимог, що підтверджується інформацією з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, з якої вбачалося, що будинок на праві приватної власності належить спадкодавцю на підставі судового рішення.

Верховний Суд не погодився з такими висновками апеляційного суду, вважаючи їх передчасними, постанову апеляційного суду скасував, справу направив на новий розгляд до апеляційного суду з огляду на таке.

Якщо за життя спадкодавець не набув права власності на житловий будинок, то спадкоємець також не набуває це право у порядку спадкування.

Для набуття права власності в установленому законом порядку спадкоємець повинен здійснити дії, які необхідні для набуття права власності на визначене нерухоме майно. Визнання права власності на спадкове майно в судовому порядку є винятковим способом захисту, що має застосовуватися, якщо існують перешкоди для оформлення спадкових прав, зокрема в нотаріальному порядку.

Нотаріус відмовляє у видачі свідоцтва про спадщину за відсутності належних правовстановлюючих документів.

Законодавець передбачив вичерпний перелік випадків, за яких інформація з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно підтверджує право власності спадкодавця на нерухомість, а саме, якщо державну реєстрацію права власності на об'єкт нерухомого майна проведено без видачі документа, що посвідчує таке право, або у зв'язку з втратою, пошкодженням чи псуванням відповідного свідоцтва про право власності на нерухоме майно. Підроблення судового рішення до таких випадків не належить.

За встановлених у справі обставин власність спадкодавця на нерухоме майно не може бути підтверджена виключно інформацією з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, адже судового рішення, що стало підставою державної реєстрації права власності спадкодавця на будинковолодіння, не існує.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 січня 2025 року у справі № 700/1184/23 (провадження № 61-8743св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124717853>.

6.2. Іноземець як суб'єкт права на обов'язкову частку в спадщині має бути неприцездатним у розумінні закону тієї держави, громадянином якої він є

30 січня 2025 року Верховний Суд у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, яка діє в своїх інтересах та інтересах неповнолітніх дітей ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ТОВ «Торгівельний центр «ЦУМ», третя особа – Управління служби у справах дітей Департаменту праці та соціальної політики Харківської міської ради Харківської області, про визнання права власності в порядку спадкування.

На обґрунтування заявлених вимог позивач зазначала, що мати за життя залишила заповіт, яким квартиру і гараж заповіла їй, а інше все майно брату. Після смерті матері відкрилася спадщина, яку вона з братом прийняли. Однак, на час відкриття спадщини позивачка була неприцездатною особою у зв'язку з досягненням 57 років, тому має право на обов'язкову частку в спадковому майні.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, посилаючись на необґрунтованість заявлених вимог. Позивачка є громадянкою США, на момент смерті матері пенсійного віку не досягла і неприцездатною не була. Доказів, що підтверджують її статус неприцездатної особи в Україні, позивач не надала.

Апеляційний суд залишив рішення районного суду без змін, зазначивши про те, що відповідно до ч. 1 ст. 1241 ЦК України обов'язкова частка позивачки у спадковому майні становить від частки, яка належала б їй за законом, якби спадкодавиця не склала заповіт.

Верховний Суд не погодився з апеляційним судом, постанову суду апеляційної інстанції скасував, справу направив на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, вказавши, що апеляційний суд неправильно витлумачив положення ст. 1241 ЦК України, зазначивши, що позовні вимоги ОСОБА_1 про визнання права

власності на обов'язкову частку у спадковому майні підлягали б задоволенню, якби не було заповіту.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано, ухвалено нове рішення, яким позовні вимоги задоволені частково.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що позивачка на час смерті матері, як рідна донька була непрацездатною, тож мала право на обов'язкову частку у спадковому майні щодо якого спадкодавець залишила заповідальне розпорядження.

Верховний Суд не погодився з такими висновками суду апеляційної інстанції, постанову апеляційного суду скасував, рішення районного суду змінив, виклавши його мотивувальну частині в редакції цієї постанови, з огляду на таке.

Для цивільних відносин властиві такі критерії, завдяки яким відносини є цивільними: юридична рівність, вільне волевиявлення, майнова самостійність їх учасників. Натомість публічні відносини мають інші, повністю протилежні характеристики. Законодавець не передбачив у статті 1 ЦК України можливості застосування до регулювання цивільних відносин норм публічних законів.

Цивільні права та обов'язки можуть мати не лише громадяни України, а, зокрема, й іноземці. Про це свідчить використання законодавцем такого юридичного поняття як «фізична особа». Такий підхід законодавця при формулюванні положень основного «регулятора» цивільних відносин, підтверджує той факт, що відсутність у фізичної особи громадянства України зовсім не змінює обсяг можливих суб'єктивних цивільних прав та обов'язків. У ЦК України відсутні норми, які б вказували на обмеження, заборони чи інші особливості участі в приватних відносинах тієї фізичної особи, яка є іноземцем.

ЦК України, як основний «регулятор» спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон щоб суб'єктом права на обов'язкову частку був іноземець. Проте іноземець, як суб'єкт права на обов'язкову частку має бути непрацездатним в розумінні закону тієї держави, громадянином якої він є. Як наслідок для визначення того чи є іноземець непрацездатним не можуть застосовуватися норми публічних українських законів.

Ураховуючи, що позивачка як громадянка США не є непрацездатною особою

в розумінні закону цієї держави, відсутні правові підстави для задоволення позову.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 30 січня 2025 року у справі № 638/7132/15 (провадження № 61-18013свп23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125326107>.

7. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди

7.1. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до відповідальності, тобто з nereабілітуючих підстав, не належить до випадків, коли виникає право на відшкодування шкоди

29 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги Львівської обласної прокуратури та Головного управління Національної поліції у Львівській області та касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Львівської обласної прокуратури, Головного управління МВС України у Львівській області в особі Ліквідаційної комісії ГУ МВС у Львівській області, Головного управління Національної поліції у Львівській області, Сокальського районного суду Львівської області, Державної казначейської служби України, у якому з урахуванням заяви про компенсацію завданої йому моральної шкоди.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на тривале перебування під слідством і судом, зокрема, через застосування різних запобіжних заходів: підписки про невиїзд, тримання під вартою та письмового зобов'язання про явку до суду. Кримінальну справу було закрито рішенням суду 24 вересня 2012 року через закінчення строків давності, а провадження – постановою прокурора 08 квітня 2018 року через відсутність складу злочину.

Суд першої інстанції в задоволенні позову відмовив, зазначаючи про відсутність правових підстав для застосування норм матеріального права, які регулюють спірні правовідносини, оскільки досудове розслідування у кримінальному провадженні за ч. 2 ст. 190 КК України щодо позивача ще триває.

Апеляційний суд, з урахуванням ухвали про виправлення арифметичної помилки, не погодився з висновками районного суду, рішення районного суду скасував, ухвалив нове рішення, яким позов частково задовольнив, вказавши на те, що закриття справи з реабілітуючих підстав дає позивачу право на відшкодування моральної шкоди за незаконне притягнення його до кримінальної відповідальності протягом 135 місяців та 6 днів.

Верховний Суд постанову апеляційного суду з урахуванням ухвали апеляційного суду змінив, виклавши її мотивувальну частину в редакції цієї постанови та абзац четвертий її резолютивної частини, з огляду на таке.

Відповідно до Конституції України та ЦК України кожна особа має право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними діями органів влади. Шкода, завдана незаконним засудженням, затриманням чи іншими правопорушеннями, підлягає відшкодуванню державою. Закон також передбачає відшкодування моральної шкоди за незаконні дії органів досудового розслідування, прокуратури чи суду.

Закриття кримінального провадження за відсутністю у діяннях позивача складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. ч. 2, 3 ст. 190 КК України, відноситься до реабілітуючих підстав, тому позивач має право на відшкодування моральної шкоди за незаконне притягнення його до кримінальної відповідальності.

Разом з тим, визначаючи період, за який на користь позивача підлягає стягненню моральна шкода, апеляційний суд не врахував, що постановою районного суду у кримінальній справі за обвинуваченням позивача у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 366, ч. ч. 2, 3 ст. 190 КК України, закрито кримінальну справу в частині обвинувачення позивача за ч. 1 ст. 366 КК України, звільнено його від кримінальної відповідальності за закінченням строків давності. Провадження в частині обвинувачення позивача за ч. ч. 2, 3 ст. 190 КК України продовжено.

Звільнення позивача від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності притягнення до відповідальності, тобто з nereабілітуючих підстав, не належить до випадків, передбачених ст. 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового

розслідування, прокуратури та суду», та не дає право на відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством та судом.

Оскільки незаконність перебування позивача під кримінальним переслідуванням до прийняття судом постанови про закриття кримінальної справи щодо нього за ч. 1 ст. 366 КК України за закінченням строків давності є недоведеною, відсутні підстави для відшкодування на його користь моральної шкоди за цей період.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі № 454/3922/18 (провадження № 61-15070св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124833661>.

8. Застосування норм процесуального права

8.1. Преюдиційні обставини є обов'язковими для суду, який розглядає справу, навіть у тому випадку, коли він вважає, що їх встановлено неправильно

10 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до військової частини про визнання неправомірним дій, бездіяльності з незарахування на квартирний облік та відшкодування моральної шкоди.

Справу неодноразово розглядали суди різних інстанцій та юрисдикцій.

Суд першої інстанції позов задовольнив частково. Судове рішення мотивовано тим, що відповідач не надав жодних доказів розгляду рапорту позивача, докази, на які посилався відповідач, не спростовують обставин позову щодо неналежного розгляду рапорту.

Суд апеляційної інстанції скасував рішення суду першої інстанції в частині задоволеної позовної вимоги, мотивуючи своє рішення тим, що рішенням суду у справі № 750/6370/19 встановлено преюдиційні обставини, зокрема факт розгляду відповідачем рапорту щодо зарахування його на квартирний облік окремо від сім'ї батька, за наслідком якого було прийнято обґрунтоване рішення про відмову у внесенні до списків військовослужбовців та членів їх сімей, які потребують поліпшення житлових умов.

Верховний Суд погодився з рішенням апеляційного суду з огляду на таке.

Правопорядок не може допускати ситуації, коли нівелюється законна сила судового рішення та створюються передумови для виникнення колізії судових рішень.

Обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом (ст. 82 ЦПК України).

Отже, факти, встановлені остаточним судовим рішенням, мають преюдиційне значення, тобто вони обов'язкові для подальшого розгляду справ із участю тих самих сторін і не підлягають повторному доказуванню. Це правило спрямоване на забезпечення єдності судової практики та запобігання виникненню протилежних судових рішень. У цій справі суд першої інстанції помилково вимагав доказування обставин, які вже були встановлені в іншій справі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 січня 2025 року у справі № 362/643/21 (провадження № 61-17810св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124409188>.

8.2. Законодавець передбачив у межах процесуального представництва конструкцію «довіреність в електронній формі»

10 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка підписана представником ОСОБА_2 у справі за позовом АТ «Універсал Банк» до ОСОБА_1 про стягнення кредитної заборгованості.

Суд першої інстанції позов задовольнив.

Суд апеляційної інстанції апеляційну скаргу повернув, мотивуючи своє рішення тим, що ОСОБА_2 подала довіреність, сформовану в системі «Електронний суд», без нотаріального посвідчення, що не відповідає вимогам ст. 62 ЦПК України. Вимога процесуального закону щодо нотаріального посвідчення довіреності фізичної особи є імперативною, можливість подання сформованої у системі «Електронний суд» довіреності фізичної особи без нотаріального посвідчення нормами ЦПК України не передбачено. Інших документів, що підтверджують повноваження ОСОБА_2, матеріали справи не містять.

Верховний Суд не погодився з таким висновком апеляційного суду, ухвалу апеляційного суду скасував, справу передав до апеляційного суду для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження з огляду на таке.

Закон допускає винятки для представництва у певних категоріях справ (трудові, малозначні, виборчі тощо), представником може бути адвокат або законний представник, а в малозначних спорах – інша особа з цивільною процесуальною дієздатністю.

У разі звернення через «Електронний суд» можна подавати довіреності в електронній формі, яка видається відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), які не вимагають нотаріального посвідчення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 січня 2025 року № 753/16269/23 (61-8527св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124428319>.

8.3. При визначенні розміру судового збору у справах про стягнення заборгованості за договором про сплату аліментів слід враховувати, що така заборгованість має аліментний характер, оскільки виникла на підставі договору про встановлення розміру та порядку сплати аліментів

17 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційні скарги ОСОБА_2, які підписані представником Бузановим Д. В., у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за договором між батьками про сплату аліментів.

Суд першої інстанції заочним рішенням позов задовольнив.

Додатковим рішенням стягнув витрати на правничу допомогу.

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу відповідача у частині оскарження заочного рішення районного суду визнано неподаною та повернуто особі, яка її подала, з підстав невиконання ухвали апеляційного суду, якою його апеляційну скаргу залишено без руху та надано строк для усунення недоліків, а саме необхідності сплати судового збору в розмірі 13 472,88 грн, однак вимоги ухвали заявник не виконав, оскільки сплатив судовий збір у розмірі 5 134,80 грн.

Верховний Суд не погодився з ухвалою апеляційного суду в частині повернення апеляційної скарги особі, яка її подала, справу направив до суду апеляційної інстанції для вирішення питання, про відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою відповідача на заочне рішення районного суду з огляду на таке.

Право на апеляційне оскарження є складовою конституційного права на судовий захист.

Апеляційна скарга має відповідати вимогам ЦПК України, зокрема щодо сплати судового збору, оформлення та дотримання строків подання.

Відповідно до ч. 2 ст. 357 ЦПК України до апеляційної скарги, яка оформлена з порушенням вимог, встановлених ст. 356 цього Кодексу, а також подана особою, яка відповідно до ч. 6 ст. 14 цього Кодексу зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його, застосовуються положення ст. 185 цього Кодексу.

У цій справі предметом спору є стягнення заборгованості за договором, укладеним між батьками, про сплату аліментів, яка має аліментний характер, що впливає на визначення судового збору. Ціна позову в таких справах визначається відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 176 ЦПК України з урахуванням усіх належних виплат, але не більше ніж за шість місяців, а також суми інфляційних втрат і пені.

Однак апеляційний суд не врахував аліментну природу заборгованості й неправильно визначив розмір судового збору, адже заявник мав доплатити лише 1 160,33 грн, а не суму, яку зазначив апеляційний суд.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 січня 2025 року у справі № 756/572/23 (провадження № 61-6357св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124629925>.

8.4. Адвокат здійснює свою діяльність на підставі договору про надання правничої допомоги, а його повноваження можуть підтверджуватися ордером або довіреністю. Законодавство дозволяє використовувати сам договір як документ, що посвідчує повноваження адвоката, якщо відсутні відомості про припинення або зупинення його права на адвокатську діяльність. Ордер вважається належним підтвердженням повноважень адвоката, якщо він має фізичний чи електронний підпис або якщо він є додатком до електронно підписаного документа, без потреби в додатковому підписуванні самого ордера 20 січня 2025 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, подану адвокатом Мамаєвим Д. Ю., у справі за позовом ОСОБА_1 до ТОВ «ВКФ «Фарби України» про визнання майнових прав.

Ухвалою районного суду позовну заяву, подану представником позивача адвокатом Мамаєвим Д. Ю., повернено позивачу, оскільки повноваження адвоката на підписання позовної заяви від імені позивача не підтверджені належним чином.

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу адвоката Мамаєва Д. Ю., як представника позивача, на ухвалу районного суду повернено, оскільки суд

встановив, що ордер, доданий до скарги для підтвердження повноважень адвоката, не містить усіх обов'язкових реквізитів, передбачених Положенням про ордер, тому не є належним підтвердженням правомочності адвоката.

Перед ОП КЦС ВС для забезпечення єдності судової практики постало правове питання, яке стосується належного процесуального підтвердження представником учасника справи – адвокатом своїх повноважень на участь у справі. ОП КЦС ВС дійшла таких висновків.

Адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правничої допомоги. У цивільному судочинстві повноваження адвоката як представника можуть підтверджуватися довіреністю або ордером, які видаються на підставі договору відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Ордер видається адвокатом (адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням) у письмовій (електронній) формі та повинен містити підпис адвоката (електронний підпис). Тобто ордер по суті є підтвердженням наявності у адвоката повноважень на представництво інтересів іншої особи на підставі укладеного з нею договору про надання правничої допомоги.

Відсутність у ч. 4 ст. 62 ЦПК України вказівки на договір про надання правничої допомоги зовсім не виключає права адвоката підтвердити такі повноваження безпосередньо договором про надання правничої допомоги, який згідно з ч. 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» одночасно і є тим документом, що посвідчує повноваження адвоката на надання правничої допомоги.

За відсутності відомостей, що свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю визнане у передбаченому законом порядку недійсним або є скасованим, припинення (зупинення) права на заняття адвокатською діяльністю, у суду немає підстав ставити під сумнів статус представника учасника справи як адвоката.

ВС вказав на передчасність висновку апеляційного суду, оскільки суд не звернув уваги, що відсутність у ч. 4 ст. 62 ЦПК України вказівки на договір про надання правничої допомоги зовсім не виключає права адвоката підтвердити такі повноваження безпосередньо договором про надання правничої допомоги, який згідно з ч. 1 у системному зв'язку із ч. 3 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» одночасно є і тим документом, що посвідчує повноваження адвоката на надання правничої допомоги.

Ураховуючи викладене, ОП КЦС ВС ухвалу апеляційного суду скасувала та передала справу до апеляційного суду для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 січня 2025 року № 761/5870/24 (61-5803сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124596549>.

8.5. Нормами законодавства не передбачено вимог про відшкодування моральної шкоди, завданої поданням апеляційної скарги в іншій справі; незгода з апеляційною скаргою має бути висловлена процесуальним шляхом під час розгляду тієї справи. Право на судовий захист реалізується в межах, визначених законом, і може бути обмежене лише за легітимними, пропорційними умовами

20 січня 2025 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до виконавчого комітету Житомирської міської ради (далі – ВК Житомирської міської ради) про захист порушених цивільних прав та інтересів, відшкодування моральної шкоди.

На обґрунтування заявлених вимог позивачка зазначала про те, що ВК Житомирської міської ради незаконно та передчасно подав апеляційну скаргу у справі № 296/12002/13-а за її позовом до Житомирської міської ради, ВК Житомирської міської ради про визнання нечинними рішень міської ради, відшкодування моральної шкоди з двадцятьма порушеннями норм законодавства, зокрема, без наявності у виконавчого комітету повного тексту постанови суду, яка оскаржується. Зазначала, що внаслідок неправомірних дій відповідача порушено її цивільні права та завдано моральної шкоди, яка полягала у її душевних переживаннях, погіршенні стану здоров'я, порушенні звичайного способу життя.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, у відкритті провадження у справі відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що незгода позивачки із апеляційною скаргою повинна бути висловлена відповідно до норм КАС України під час розгляду судом безпосередньо тієї справи, у межах якої така апеляційна скарга була подана. Відсутність спору, у свою чергу, виключає можливість звернення до суду, адже відсутнє порушене право, що підлягає судовому захисту.

Переглядаючи судові рішення місцевого та апеляційного судів в касаційному порядку, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду дійшов таких висновків.

Право на доступ до суду реалізується на підставах і в порядку, встановлених законом. Кожний із процесуальних кодексів встановлює обмеження щодо кола питань, які можуть бути вирішені в межах відповідних судових процедур. Зазначені обмеження спрямовані на дотримання оптимального балансу між

правом людини на судовий захист і принципами юридичної визначеності, ефективності й оперативності судового процесу.

Правом на звернення до суду з позовом наділена особа в разі порушення, невизнання або оспорювання її прав, свобод чи законних інтересів та, відповідно, таке цивільне право або інтерес може бути захищено судом у спосіб, який, зокрема, не суперечить законодавству, договору та має бути ефективним.

Ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів позивача у цивільному процесі можливий за умови, що такі права, свободи чи інтереси справді порушені, а позивач використовує цивільне судочинство саме для такого захисту, а не з іншою метою.

Не відповідатиме завданням цивільного судочинства звернення до суду з позовом, спрямованим на оцінювання доказів, зібраних в інших справах, на предмет їх належності та допустимості, або з метою створення підстав для звільнення від доказування в іншій справі (для встановлення у судовому рішенні обставин, які би не потрібно було надалі доказувати під час розгляду іншої справи). Недопустимим з огляду на завдання цивільного судочинства є ініціювання позовного провадження з метою оцінки обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні, чи з метою створення поза межами останнього передумов для визнання доказу, отриманого у такому провадженні, неналежним або недопустимим. Такі позови не підлягають судовому розгляду.

Приписи закону «суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства» (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України), «суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства» (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) стосуються як позовів, які не можна розглядати за правилами цивільного судочинства, так і тих позовів, які суди взагалі не можуть розглядати.

Поняття «спір, який не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства» слід тлумачити в більш широкому значенні, тобто як поняття, що стосується тих спорів, які не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, так і тих, які взагалі не підлягають судовому розгляду.

Право на доступ до суду не є абсолютним. Воно може підлягати дозволеним за змістом обмеженням, зокрема щодо умов, за яких суд повноважний розглядати позовну заяву. Такі обмеження не можуть шкодити самій суті права доступу до суду, мають переслідувати легітимну мету, а також має бути обґрунтована пропорційність між застосованими засобами та поставленою метою.

З огляду на викладене суд першої інстанції, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, дійшов правильного висновку про відмову у відкритті

провадження у справі, оскільки нормами законодавства не передбачено такого способу захисту, як звернення із позовною заявою з вимогами про відшкодування моральної шкоди, завданої поданням апеляційної скарги в іншій справі. Незгода позивачки із апеляційною скаргою повинна бути висловлена у процесуальний спосіб, тобто відповідно до норм процесуального законодавства під час розгляду судом безпосередньо тієї справи, у межах якої така апеляційна скарга подана. Тоді як відсутність спору виключає можливість звернення до суду, адже відсутнє право, що підлягає судовому захисту.

З урахуванням наведеного Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає наявними підстави для відступлення від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 березня 2024 року у справі № 296/6169/23, провадження № 61-12472св23.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 січня 2025 року № 296/12456/23 (61-2165сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124629926>.

8.6. Особи, які є позивачами у справах про захист прав споживачів, не сплачують судовий збір як при поданні позовних заяв, так і при поданні заяв про вирішення процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень (зокрема щодо вирішення питання про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання), а також при апеляційному або касаційному оскарженні судових рішень, ухвалених при розгляді таких заяв

29 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ТОВ «Київська обласна ЕК» про визнання дій незаконними та зобов'язання вчинити певні дії.

Ухвалою суду першої інстанції позов визнано неподаним та повернуто заявнику, оскільки позивач не надав доказів, що він є споживачем послуг з електропостачання, яке здійснює ТОВ «Київська обласна ЕК», а тому дія Закону України «Про захист прав споживачів» на нього не поширюється і він повинен був сплатити судовий збір, чого не зробив.

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача залишено без руху та запропоновано сплатити судовий збір та надати копії апеляційної скарги відповідно до кількості учасників справи.

На усунення недоліків апеляційної скарги заявник подав до суду копії апеляційної скарги, однак зазначив про хибність висновків суду щодо сплати

судового збору, оскільки він є споживачем, тому звільнений від сплати судового збору відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів».

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача визнано неподаною та повернуто заявникові з підстав неусунення недоліків апеляційної скарги в частині сплати судового збору.

Верховний Суд не погодився з висновком суду апеляційної інстанції, ухвалу скасував, справу направив для продовження розгляду до апеляційного суду зі стадії вирішення питання про відкриття апеляційного провадження з огляду на таке.

Послуга – це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб (ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів»).

Споживачі звільняються від сплати судового збору за позовами, пов'язаними з порушенням їх прав (ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів»).

Стаття 5 Закону України «Про судовий збір» не містить вичерпного переліку осіб, яким надано пільги щодо сплати судового збору, як і не містить норми про те, що пільги надаються лише за пред'явлення позову. Спеціальний закон, звільнивши споживачів від сплати судового збору за подання позову, визначив, що ця пільга надається з метою захисту споживачами їх порушених прав.

Порушені права можуть захищатись як у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), так і на наступних стадіях цивільного процесу. Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завданням якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права.

Верховний Суд виснував, що споживачі звільняються від сплати судового збору на всіх стадіях цивільного процесу у випадку, якщо вони є позивачами і звертаються до суду із позовами про захист прав споживачів.

Верховний Суд звернув увагу, що особи, які є позивачами у справах про захист прав споживачів, не повинні сплачувати судовий збір як при поданні позовних заяв, так і при поданні заяв про вирішення процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень (зокрема щодо вирішення питання про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання), а також при апеляційному або касаційному оскарженні судових рішень, ухвалених при розгляді таких заяв.

Суд касаційної інстанції зазначив, що апеляційний суд дійшов помилкового висновку про повернення заявникові апеляційної скарги через несплату судового збору, чим позбавив позивача доступу до правосуддя.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі № 359/7894/24 (провадження № 61-16055св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124865912>.

9. Юрисдикційні питання

9.1. Відшкодування шкоди в порядку регресу є вирішенням приватноправових відносин, які підлягають розгляду за правилами цивільного судочинства, адже правовідносини між сторонами не стосуються безпосередньо прийняття, проходження чи звільнення з публічної служби, не спрямовані на захист прав, свобод та інтересів особи від порушень з боку суб'єкта владних повноважень, оскільки незаконність такого звільнення вже встановлена рішеннями судів, які набрали законної сили. Сам по собі факт, що майнову шкоду завдано позивачу – суб'єкту владних повноважень – під час проходження відповідачем публічної служби, не змінює правової природи спірних відносин і не перетворює цей спір на публічно-правовий

29 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги ОСОБА_1 та Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, у справі за позовом Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів до ОСОБА_1 про стягнення шкоди, заподіяної у зв'язку з виплатою незаконно звільненому працівнику середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

На обґрунтування заявлених вимог позивач посилався на те, що суди встановили, що у вересні 2021 року наказом т. в. о. Голови АРМА ОСОБА_1 «Про звільнення ОСОБА_2» ОСОБА_2, заступника Голови Національного агентства з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, звільнено з посади за власним бажанням. Рішенням окружного адміністративного суду у справі за позовом ОСОБА_2 до Національного агентства адміністративний позов задоволено частково, визнано протиправним та скасовано наказ т. в. о. Голови АРМА «Про звільнення ОСОБА_2»; поновлено ОСОБА_2 на посаді заступника Голови АРМА; стягнуто з АРМА на користь ОСОБА_2 середній заробіток за весь час вимушеного прогулу.

Постановою Шостого апеляційного адміністративного суду рішення Окружного адміністративного суду скасовано. Постановою Верховного Суду скасовано постанову Шостого апеляційного адміністративного суду, а рішення окружного адміністративного суду залишено в силі. На виконання рішення окружного адміністративного суду за рахунок бюджетних асигнувань Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, сплачено середній заробіток ОСОБА_2 за час вимушеного прогулу.

Рішенням районного суду відмовлено у задоволенні позову. Судове рішення мотивовано тим, що Національне агентство не є належним представником держави у спірних правовідносинах. Крім того, матеріали справи не містять доказів, які б підтверджували наявність умислу в діяннях відповідача при прийнятті в подальшому скасованого наказу про звільнення.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано, провадження у справі закрито, оскільки справа про відшкодування майнової шкоди, завданої особою, що проходила публічну службу (державна служба), за позовом суб'єкта владних повноважень має розглядатися у порядку адміністративного судочинства.

Верховний Суд не погодився з висновками суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

Критеріями розмежування судової юрисдикції, тобто передбаченими законом умовами, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, є предмет спору, характер спірних матеріальних правовідносин і їх суб'єктний склад. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка в законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ.

Суб'єкт владних повноважень може звертатися до суду з адміністративним позовом до громадян України, іноземців чи осіб без громадянства, їх об'єднань, юридичних осіб, які не є суб'єктами владних повноважень, виключно для превентивного судового контролю своєї ж діяльності та у випадках, визначених законом.

Визначальні ознаки приватноправових відносин – це юридична рівність та майнова самостійність їх учасників, наявність майнового чи немайнового особистого інтересу суб'єкта. Спір має приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням приватного права (як правило, майнового) певного суб'єкта, що підлягає захисту у спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин, навіть якщо до порушення приватного права призвели владні управлінські дії суб'єкта владних повноважень.

Право позивача на відшкодування шкоди, завданої незаконним звільненням ОСОБА_2 із займаної посади, закріплено у ст. ст. 134 та 237 КЗпП України, на які, серед іншого, посилався позивач у позовній заяві.

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 134 КЗпП України службові особи, винні в незаконному звільненні або переведенні працівника на іншу роботу, несуть матеріальну відповідальність у повному розмірі шкоди, заподіяної з їх вини підприємству, установі, організації.

Суд покладає на службову особу, винну в незаконному звільненні або переведенні працівника на іншу роботу, обов'язок покрити шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації у зв'язку з оплатою працівникові часу вимушеного прогулу або часу виконання нижчеоплачуваної роботи. Такий обов'язок покладається, якщо звільнення чи переведення здійснено з порушенням закону або якщо власник чи уповноважений ним орган затримав виконання рішення суду про поновлення на роботі (ст. 237 КЗпП України).

Відповідно до положень статті 80 Закону України «Про державну службу» матеріальна та моральна шкода, заподіяна фізичним та юридичним особам незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державних службовців під час здійснення ними своїх повноважень, відшкодовується за рахунок держави. Держава в особі суб'єкта призначення має право зворотної вимоги (регресу) у розмірі та порядку, визначених законом, серед іншого, до посадової особи (осіб), винної (винних) у незаконному звільненні, відстороненні або переведенні державного службовця чи іншого працівника на іншу посаду, щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної державному органу у зв'язку з оплатою часу вимушеного прогулу або часу виконання нижчеоплачуваної роботи. У разі застосування зворотної вимоги (регресу) державний службовець несе матеріальну відповідальність тільки за шкоду, умисно заподіяну його протиправними діями або бездіяльністю.

Відшкодування шкоди у порядку регресу відбувається в порядку, передбаченому цивільним законодавством України, тобто за правилами цивільного судочинства, що унеможливорює звернення з таким позовом до адміністративного суду.

Верховний Суд зазначив, що правовідносини між сторонами в цій справі не стосуються безпосередньо прийняття, проходження чи звільнення з публічної служби, не спрямовані на захист прав, свобод та інтересів особи від порушень з боку суб'єкта владних повноважень.

Предметом розгляду в цій справі є лише відшкодування шкоди в порядку регресу, тобто вирішення приватноправових відносин.

При цьому сам по собі той факт, що майнову шкоду завдано позивачу – суб'єкту владних повноважень – під час проходження відповідачем публічної

служби, не змінює правової природи спірних відносин і не перетворює цей спір на публічно-правовий.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд постанову апеляційного суду скасував, справу направив до апеляційного суду для продовження розгляду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі № 953/6366/23 (провадження № 61-8554св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124937521>.

10. Спори щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи ДВС

10.1. Вимоги боржника у виконавчому провадженні до державного виконавця щодо зобов'язання вчинення дій на виконання рішення суду та зняття арешту з майна не можуть розглядатися в порядку позовного провадження, оскільки процесуальним законом передбачений інший порядок захисту прав сторін виконавчого провадження, зокрема подання скарги на дії державного виконавця

15 січня 2025 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до держави Україна в особі Зарічного відділу державної виконавчої служби у м. Суми Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції України, третя особа – Головне управління Державної казначейської служби України в Сумській області, про зобов'язання вчинити певні дії на виконання рішення суду щодо визначення розміру щомісячних аліментів, зобов'язання відшкодувати майнову шкоду, завдану невиконанням рішення суду, зобов'язання зняти арешт з майна, відшкодувати моральну шкоду.

Позивач, як сторона виконавчого провадження, не погодився з діями державного виконавця щодо виконання рішення суду, з розрахунком щомісячного розміру аліментів і розрахунком заборгованості, які зробив державний виконавець на виконання вказаного рішення суду, у зв'язку з чим просив суд зобов'язати ВДВС виконати рішення суду, провести перерахунок щомісячних сум аліментів та зняти арешт з усього його майна.

Суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, у відкритті провадження у справі відмовив, мотивуючи своє рішення тим, що вказані

правовідносини регулюються спеціальними нормами права, встановленими в розділі VII ЦПК України «Судовий контроль за виконанням судових рішень».

Верховний Суд погодився з ухвалою місцевого суду та постановою апеляційного суду з огляду на таке.

Одним із засобів юридичного захисту сторін виконавчого провадження при проведенні виконавчих дій є судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільних справах, який передбачає, зокрема, можливість здійснення певних процесуальних дій у виконавчому провадженні лише з дозволу суду, а також обов'язок суду розглянути скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця та інших посадових осіб державної виконавчої служби й позови, що виникають з відносин щодо примусового виконання судових рішень.

Сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи (ст. 447 ЦПК України).

Якщо опис та арешт майна проводилися державним виконавцем або приватним виконавцем, скарга сторони виконавчого провадження розглядається в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України. Інші особи, які є власниками (володільцями) майна і які вважають, що майно, на яке накладено арешт, належить їм, а не боржникові, можуть звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту, що передбачено Законом України «Про виконавче провадження».

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 січня 2025 року у справі № 592/5020/24 (провадження № 61-13199св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124560785>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за січень 2025 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС, секретар Пленуму ВС, канд. юрид. наук, доцент Д. Д. Луспеник. Київ, 2025. – 45 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 @supremecourt_ua

 t.me/supremecourtua

 x.com/supremecourt_ua

 so.supreme.court.gov.ua